

MINNA NIKUNEN

Raakoja surmia ja kadonneita tekijöitä

MURHA-ITSEMURHIEN
SUKUPUOLITETTU UUTISOINTI

Rovaniemen juhannus alkoi torstai-iltana dramaattisesti kahden ihmisen kuoltua ampumavälikohtauksessa.

(Aamulehti 22.6.1998)

24-vuotias mies sai surmansa ampumavälikohtauksessa lissä lauantaina. 24-vuotias epäilty ampui uhriaan haulikolla tämän kotitalon edustalla. Epäilty löytyi sunnuntaina kuolleenä läheiseltä suolta.

(Iltalehti 14.8.2000)

Artikkeli käsittelee murha-itsemurhauutisointia suomalaisessa lehdistössä. Kirjoittaja käyttää kahta rikosuutisesimerkkiä selvittääkseen kategorisointiin perustuvaa arkijärkeilyä, johon uutiset perustuvat. Tämän arkijärkeilyn takaa kirjoittaja hakee moraalaisia järjestyksiä, käsityksiä eri tavoin luokiteltujen ihmisten oikeuksien ja velvollisuuksien eroavaisuuksista. Erityisesti artikkelissa pohditaan sukupuolikategorioiden ja väkivaltautisoinnin yhteyttä. Ensimmäisessä esimerkkitapauksessa mies on tappanut naisen, johon hänellä on ollut suhde. Toisessa tapauksessa mies on tappanut toisen miehen. Pariskunnaksi jäsenettyjen osallisten välisessä väkivallassa uhrin viattomuus, tekijän vastuullisuus ja motiivi löydetään erilaisten järjkeilyjen kautta kuin miesten välisessä väkivallassa.

Käsittelen tässä artikkelissa kahta rikostapausta. Toisesta uutiset kertoivat, että mies tappoi naisen, johon hänellä oli ollut sukupuoli-suhde, ja toisesta että mies tappoi toisen miehen samalta paikkakunnalta. Molemmat tappajat päätyivät teon jälkeen itsemurhaan. Tarkastelen sitä, minkälaiseen käsitykseen sosiaalisesta todellisuudesta näitä tapauksia käsittelevät rikosuutiset perustuvat. Mitkä motiivit ja minkä kaltaiset tekijyydet näyttäytyvät näiden uutisten pohjalta ymmärrettävänä?

Tutkin rikosuutisia eräänä arkijärjen sovellutuksena. Tarkastelen lehtikirjoittelua konventioiden ohjaamana ymmärryksen rakentamisena tapahtuneesta.¹ Toimittaja hyödyntää kirjoituksessaan kulttuurisia resursseja siinä missä muutkin selontekojä antavat toimijat. Toimittajien jäsenyyksillä on kuitenkin laajempi vastaanottajakunta, ja uutisilla on jo itsessään monia muita kertomustyyppisiä korkeampi status. Uutisia pidetään todempina kuin vaikkapa naapurin kertomaa. Tapa kirjoittaa tapahtumista on relevantti tässä kulttuurissa, tänä historiallisena aikana ja kyseessä olevassa kerronnan kontekstissa. Tämänkaltaisen tarkastelu perustuu etnometodologiaan ja Harvey Saksin sen pohjalta kehittämään jäsenyysskategorisoinnin analyysiin.

Tapahtumien ymmärrettäväksi tekemisessä on keskeistä osallisten luonnehdinta ja heidän toimintansa kuvaaminen ja selittäminen. Kiinnostukseni kohteena on kategorisoinnin avulla tehty tekijyyden, uhriuden ja motiivien konstruointi. Analysoin valitsemaani kahta artikkelia jäsenyysskategorisoinnin analyysin keinoin.

Olen valinnut esimerkkiartikkelit sillä periaatteella, että niissä on sekä samaa, henkirikoksen ja itsemurhan yhdistelmä, että erilaista, osallisten sukupuolet. Tutkin kahta erityyppistä tapausta käsittelevien uutisten sisäistä logiikkaa, eli sitä, millä tavoin ja mihin ennakko-oletuksiin perustuen asiat niissä tehdään ymmärrettäväksi. Ymmärrettävyyteen liittyy sekä käsitys siitä, miten asiat ovat, että miten niiden tulisi olla ja miten eri tavoin luokiteltujen ihmisten olisi toimittava.

Ensisijainen mielenkiintoni kohdistuu siihen, miten sukupuoli ja parisuhde näkyvät väkivallan jäsennyksissä, joten kysymyksenasetteluni lähtevät naisen-miestapauksesta. Ensimmäinen tapaus edustaa juuri tällaista sukupuolten välistä väkivaltaa. Sen pohjalta voi tarkastella käsityksiä sukupuolista ja heteroseksuaalisesta suhteesta sekä niihin liittyvästä moraalista. Toisessa tapauksessa molemmat osapuolet ovat miehiä. Sen tarkastelu valottaa sitä, kuinka harvinainen tapahtuma uutisoidaan; tehdäänkö se ymmärrettäväksi toisella tavalla. Mukana analyysissä kulkee muu keräämäni aineisto, uutisoidut tapaukset vuoden 1998 alusta vuoden 2000 loppuun (yhteensä 17 tapausta).² Ensin selvitän kuitenkin tarkemmin analyysitavan taustaa ja teoriaa.

Kategorisointi ja jäsenyyuskategorisoinnin analyysi

Kategorisointi on kognitiivisen sosiaalipsykologian eräs peruskäsite. Maailmaan orientoidutaan, se jäsennetään ja siinä toimitaan luokittelujen perusteella. Yksilön ajatellaan havaitsevan erot ja havaintojensa perusteella sijoittavan hahmottamansa johonkin luokkaan, eli tunnistavan objektin joksikin. Näin ajatellen esimerkiksi sukupuoli ja rotu ovat havaintojen perusteella tehtyjä universaaleja nimeämissä. (Potter & Wetherell 1987; Pälli 1999) Ihmisellä nähdään myös olevan taipumus luokitella toisiin ryhmiin kuuluvia piirteiltään toistensa kanssa samankaltaisiksi, eli tehdä stereotyyppioita (esim. McGarty 1992; Lorenzi-Cioldi 1993). Kategorioita ja kategorisointeja pidetään jaettuina ja universaaleina kognitiivisina ominaisuuksina, eikä pohdita eroja eri ihmisten luokittelutavoissa tai saman yksilön eri tilanteissa tekemien luokittelujen eroja (vrt. Edwards 1991, 533). Kulttuuri ja toiminnan konteksti jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

Diskurssianalyysin pohjalta kategorisointi käsitetään toisin: sen ajatellaan olevan kielellinen prosessi, johon vuorovaikutuksessa osallistutaan aktiivisesti. Kategorisoinnit eivät ole pysyviä vaan niitä tuotetaan koko ajan. Ne eivät vain ole olemassa, vaan niitä käytetään erityisiin kielellisiin tarkoituksiin. Ihmiset tie-

tävät, että on olemassa vaihtoehtoisia tapoja kategorisoida. Toisten kielellisiä esityksiä myös arvioidaan tältä pohjalta, eli pohditaan puhujan valintojen tarkoituksiperiä. (Potter & Wetherell 1987, 116-137; Edwards 1991)

Jäsenyysskategorisoinnilla tarkoitetaan ihmisten – itsemme ja toisten – tilanteista asemoimista joihinkin luokkiin (Järviluoma & Roivainen 1997, 15). Tilanteisuudella viitataan siihen, että selontekoa ei voi irrottaa yhteydestä, jossa se on annettu, ja sillä on tähän yhteyteen liittyvä funktio, tarkoitus. Esimerkiksi tilanteisena tarkoituksena voi olla asiallisen, ei sensaatiohakuisen rikosuutisen kirjoittaminen valtalehteen. Jäsenyysskategorisoinnin analysoinnissa tutkitaan sosiaalista ja materiaalista todellisuutta koskevia käsityksiä, joita mobilisoimme puheessamme tehdessämme tätä asemointia (Silverman 1993, 80-84). Jäsenyysskategorioihin liitetään kulttuurisesti sopiviksi katsottuja piirteitä ja toimintoja, ja päinvastoin: konstruoidut toiminnot ja piirteet määrittävät sitä, mikä kategorisointi valitaan (Sacks 1972a, 1972b). "Havaittujen" ja valittujen ominaisuuksien ja toimintojen yhdistelmä saa meidät luokittelemaan ihmisen johonkin joukkoon kuuluvaksi. Kun nimeäminen on tapahtunut, voidaan luokitellulta odottaa kyseiselle joukolle kuuluvia muitakin piirteitä/toimintoja, ja arvottaa häntä näiden piirteiden/toimintojen havaitun/tulkittun puuttumisen tai omaamisen perusteella.

Rikosuutisissa valintoja tehdään karkeasti jaotellen sen perusteella määrittettykö rikollisen teon tekijä rikollistyyppiksi (esim. Jayyusi 1984) vai joksikin muuksi. Jälkimmäisessä tapauksessa kategorisoinnit joko selittävät tekoa tai teko näyttäytyy mysteerinä (vrt. Dahlgren 1987, 45). Jotkut kriminalisoituja tekoja tehneet luokitellaan rikollisiksi, toiset taas tavallisiksi ihmisiksi – riippuen kyseessä olevan teon lisäksi myös kyseiseen henkilöön muuten liitettävissä olevista kategorioista ja kategoriapiirteistä. Rikolliseksi kategorisointi ei ole itsestään selvää rikolliseen teon tehneen kohdalla. Esimerkiksi ylinopeus liikenteessä on rikos, mutta se ei kuitenkaan yleensä johda ajajan nimeämiseen rikolliseksi, vaan todennäköisempää on jäsentää teon tekijä hairahtuneena tavallisena ihmisenä – kiireisenä sellaisena. Jopa niinkin vakava rikos kuin tappo, ei välttämättä johda tekijän konstruointiin tappajana tai rikollisena. Muut havaitut piirteet voivat olla ristiriidassa *rikollisen* kategorian kanssa ja selonteon tekijä valitsee mieluummin esimerkiksi *tavallisen kunnan kansalaisen*, jolla on ollut liikaa stressiä. Ristiriita voi paikantua kahden huomion välille: ihmisellä voi vaikkapa olla vakituinen työ ja hän tekee henkirikoksen. Rikollinen on yhteiskunnan ulkopuolinen, palkkatyö taas integroi ihmisen samaiseen yhteiskuntaan. Jotta kuitenkin löydetään motiivi eli vastaus kysymykseen, miksi teko tehtiin, tekijälle on löydettävä sopiva kategoria. (Jayyusi 1984, 38). Seksuaalirikoksesta etsitty voi esimerkiksi olla *hirviö* tai *seksimaanikko* (esim. Soothill & Walby 1991). Ihminen, joka on varastanut, voi olla *kleptomaani*, *taparikollinen* tai *huumeriippuvainen*. Jos sopivaa kategoriaa ei löydy, on tapaus siis *mysteeri*.

Kategoriat ja moraalinen järjestys

Samassa esityksessä esiintyvien ihmisten kategorisoinnit riippuvat toisistaan. Kategoriat ovat (yleensä) samasta "kokoelmasta". Kokoelmalla tarkoitetaan sellaista joukkoa kategorioita, jotka voidaan tulkita jonkin periaatteen pohjalta yhteenkuuluviksi. Kategorioita ei siis yhdistellä mielivaltaisesti, vaan arkielämässä tehtävät jäsenyysskategorisoinnit toimivat sillä periaatteella, että kulttuurin "jäsenet" tietävät kokoelman sekä sen käytön säännöt (Sacks 1972a, 1972b; Ritala-Koskinen 1993). Kokoelman käytön säännöt voidaan päätellä siitä, miten kategorisointeja (sekä toimintoja ja piirteitä) yhdistellään. Jos uutisessa toista henkiri-

koksen osapuolta nimitetään *kirvesmieheksi* ja toista *äidiksi*, siitä on vaikea löytää ”järkeä”. Mutta jos osapuolet ovat *äiti, isä, lapsi* niin lukija tietää kyseessä olevan *perhe*-kokoelman, ja hänellä on kulttuurinsa jäsenenä joitakin oletuksia siitä, miten tämän kokoelman eri jäsenten oletetaan toimivan (myös suhteessa toisiinsa), ja ehkä jopa siitä, miten kokoelman tai sen osasten toimimattomuutta voidaan luonnehtia. Kategoriat voivat kuulua useampiin kokoelmiin, esimerkiksi lapsi edellä mainittuun perhekokoelmaan, mutta myös ikäkausikokoelmaan: lapsi – aikuinen – vanhus jne. (Sacks 1972a, 1972b). Käyttämällä erilaisia kokoelmia voidaan tuoda esille erilaisia näkemyksiä maailmasta – näin tapahtuu esimerkiksi puhuttaessa nuoren naisen työurasta käyttämällä hänestä nimikettä *äiti* tai vaihtoehtoisesti puhumalla hänestä *tv-toimittajana*.

Kategorisoimalla tehtävä moraalinen järjestys (Jayyusi 1984; Forsberg ym. 1991) on erityinen kiinnostuksen kohteeni tässä artikkelissa, sillä arviot oikeasta ja väärästä ovat oleellisia väkivallasta puhuttaessa. Tekijyyden ottaminen tarkastelun keskiöön liittyy myös tähän problematiikkaan; kuka tai mikä esitetään vastuullisena tapahtuneeseen. Lena Jayyusi (1984) on teoksessaan *Categorization and moral order* käsitellyt jäsenyyuskategorisointien ja kategoriapiirteiden yhteyttä moraaliseen järjestykseen, eli käsityksiin siitä, millä tavalla luonnehditulle ihmiselle on mikäkin toiminta luovallista, kiellettyä, oikeus tai velvollisuus. Hän on pohtinut sitä, miten kategoriat ja toiminta yhdistetään tavoilla, joihin sisältyy moraalinen arvostelma. Esimerkiksi millä edellytyksillä rikoksen tekijä nähdään ennemminkin mielenvikaisena kuin rikollisena, ja mihin ennakkokäsityksiin tämä moraalinen arvostelu pohjaa.

Moraalista järjestystä käsittelevät myös Peter Eglin ja Stephen Hester artikkelissaan Montrealin massamurhasta. Analyysin taustalla on tapaus, jossa Marc Lepine tappoi 14 insinööriksi opiskelevaa naista väittäen heitä feministeiksi.³ Lepinen puheiden ja itsemurhakirjeen perusteella Hester ja Eglin tulkitsevat hänen toimintansa pohjautuneen logiikkaan, jossa insinööriksi opiskelemisen ja naisen kategorian yhdistelmä tarkoittaa feministiä. Muut naiset kuin feministit eivät pyrki tekemään (viemään) miesten töitä. Lepine näki tekonsa poliittisena ja vastusti vääryydeksi kokemaansa naisten työskentelyä miehillä aloilla. Hän myös ennakoii, ettei hänen omaa käsitystään motiivistaan ymmärrettäisi suoraan teon perusteella, joten hän näki vaivaa asian esille tuomiseksi. Lehdet pääsääntöisesti kirjoittivatkin hänestä *hirviönä* tai ihmettelivät sitä, ettei hänen taustoistaan löytynyt mielenterveyden horjumiseen liittyviä merkkejä. (Eglin & Hester 1999a, 1999b)⁴

Lepinen motiivia ei haluttu nähdä loogisena vaan irrationalisena. Motiivi, syy teolle, on rikoksien suhteen tärkeä moraalinen konstruktio. Sen pohjalta arvioidaan teon oikeutusta. Syytetty usein konstruoi motiivinsa siten, että näyttäytyt itse vähemmän syyllisenä. Tämä tehdään usein syyllistämällä uhri – asettamalla hänet johonkin sopivaan kategoriaan, kuten provosoiva kevytkenkä tai miehen elintilaa uhkaava feministi. (vrt. Watson 1983)

Kun teksteissä ei ole tarjolla eksplisiittistä motiivia, voidaan analyysissä jossain määrin konstruoida motiiveja tarjolla olevien kategorioiden, niihin liitettyjen toimintojen ja ominaisuuksien pohjalta. Karkeasti ottaen, kun lehtiutisessa kerrotaan rikoksesta *varkautena*, motiiviksi voidaan lukea toisen omaisuuden himoittaminen, jos ei toisin mainita. Otan analyysissäni huomioon myös sen, että samoin kuin rikosentekijän selonteissa, myös lehtiutisissa ”syyllisyys” paikantuu konstruoidun motiivin mukaan (tekijälle, uhrille tai vaikkapa olosuhteille). Esimerkiksi varkauden syyksi yleisesti ajatellaan sen tekijän omaa ahneutta – syyllisyys on selvä. Joskus saatetaan asioita tarkemmin tutkimalla ja tulkitsemalla tuoda esille vaikkapa huumeriippuvuus tai sosiaaliset olot.

Kiinnostavaa on se, minkälaisia kategorisointeja, moraalisia järjestyksiä ja motiivikonstruktioita suositetaan murha-itsemurhasta kertovissa rikosuutisissa. Millä logiikoilla kategorisoinnit voidaan lukea valitun? Mitkä ovat kulttuurimme moraalisia varantoja, joihin näiden valintojen voidaan tulkita perustuvan?

Sukupuolikategoriat, uhrius ja vastuullisuus

Uhrius ja viattomuus konstruoidaan eri tavoin miesten ja naisten osalta. Naisen uhriutta voidaan vähentää viittauksilla seksuaalisuuteen (ks. Watson 1983). Uhriutta määriteltäessä naiseen liitetyt kategoriapiirteet ovat pääasiallisesti seksuaalisia: seksuaalisuuden esilletuominen kuten myös sukupuolisuhde vähentää viattomuutta. Näin naiset vastuullistetaan erityisellä tavalla periaatteessa sallitusta teoista, jotka naisten kohdalla konstruoidaan heidän tietoisesti ottaminaan riskeinä. Naisen vastuulla on seksuaalisuuden kontrolli, sekä omansa että miehen.

Toinen naisen syyllisyyteen tai viattomuuteen läheisesti liittyvä kategorisointi on äitiys. Äitiyteen liitetään monia velvollisuuksia, kuten esimerkiksi lasten suojeleminen. Näiden velvollisuuksien täyttäminen tai täyttämättä jättäminen tekee naisesta joko hyvän tai huonon uhrin – ja vastaavasti vähemmän tai enemmän syyllisen tekijän. Esimerkiksi lasta suojellessa vahingoittunut äiti tulkitaan hyväksi uhriksi. Toisaalta taas lasten silmien edessä rikokseen syyllistyneen syyllisyys lisääntyy (esim. *tappajaäiti*). Miehen uhriutta voidaan vähentää viittaamalla hänen omaan aggressiivisuuteensa (ks. Jayyusi 1984, 104-105). Miehiä ei konstruoida uhreiksi, jos he ovat itse aggressiivisia, riitaa haastavia, huonossa seurassa humaltuneina tai osallistuneet rikolliseen toimintaan.

Uhriutta ja teoista vastuullisuutta voidaan molempia vahvistaa tai vähentää jäsenyyuskategorisoinnin keinoin. Painottamalla miespuolisen tekijän ja naispuolisen uhrin välistä sukupuolisuhdetta vähennetään sekä tekijän vastuuta että uhrin viattomuutta. Toinen yleisesti käytetty tekijän vastuuseen ja uhrin uhriuteen vaikuttava tekijä on alkoholin käyttö. Yhdistettynä tekijään tämä piirre yleensä vähentää hänen vastuutaan ja yhdistettynä uhriin se vähentää hänen uhriuttaan.

Tarkastelen artikkelini analyyseissa erityisesti sitä, miten uhrius ja vastuullisuus suhteutuvat sukupuolikategorioiden mukaan järjestyneeseen moraalisiin.

Pariskunnan murha-itsemurha

Ensimmäinen esimerkkini edustaa sukupuolten välistä väkivaltaa: mies tappaa naisen ja itsensä.⁵ Suomessa nämä tapaukset ovat tyypillisimpiä murha-itsemurhia, mutta niukemmin uutisoituja kuin harvinaisemmat tapaukset. Rikosuutisessa tavallisesta poikkeava saa enemmän huomiota, ja tavallinen sekä poikkeava määrittävät juuri osallisten kategorioinnin kautta (esim. Stetson 1999; vrt. Meyers 1997, 85-86; Dahlgren 1987; Prichard & Hughes 1997). Esimerkiksi juoppoporukan sisäiset välienselvittelyt ja perheriidat nähdään epäkiinnostavina; kaikki ”tietävät” mistä ne johtuvat – viina aiheuttaa väkivaltaa ja avioliitot ovat joskus väkivaltaisia. Kategoriaan kuulumattomat piirteet ja toiminnot ovat uutisoinnin kannalta kiinnostavia.⁶ Tähän mennessä keräämästäni väitöskirja-aineistosta määrällisesti eniten palstatilaa saivat toinen esimerkkini, jossa mies tappoi toisen miehen ja itsensä, sekä tässä ohittamani tapaus, jossa mies tappoi naispuolisen työtoverinsa ja poikansa.

Aamulehti 22.6.1998 kertoo mediaa vähemmän kiinnostaneesta tapauksesta seuraavasti:

Mies ampui avovaimonsa ja itsensä

STT-Rovaniemi

Ravintolasta tulossa olleen avoparin elämä päättyi torstai-iltana miehen ampu-
miin laukauksiin Rovaniemellä.

32-vuotias mies otti pistoolin esiin avoparin kävellessä kadulla. Hän ampui seit-
semän laukausta, ensin avovaimonsa ja viimeisellä laukauksella itsensä. Pari oli
muuttanut erilleen pari viikkoa aikaisemmin. He olivat molemmat työttömiä ja
stressaantuneita.

Otsikko on lakoninen, siinä ikään kuin esitetään tapausta koskevat tosiseikat – aivan kuin kerronnalla ei olisi lopputuloksen kanssa mitään tekemistä. Omistus-
liite -nsa ei ole poikkeuksellinen, sillä uhrit usein suhteutetaan tekijään; naiset
kuitenkin useammin kuin miehet. Tekstin yksiselitteinen faktaluonne ja kategori-
sointien (mies, avovaimo) itsestäänselvyys kuitenkin kyseenalaistuu myöhemmin
esille tuodussa seikassa: *pari oli muuttanut erilleen pari viikkoa aikaisemmin*. On
tehty valinta kahden vaihtoehdon välillä – käsitelläänkö näitä henkilöitä eron-
neina vai parina – ja päädytty käsittelemään heitä edelleen pariskuntana.

Mitään erityistä rikokseen liittyviä kategorisointeja, kuten tappaja tai uhri, ei
käytetä. Tämä ei kuitenkaan ole suomalaisessa rikosuutisoinnissa poikkeava piir-
re. Tavallista on, että siinä vaiheessa kun tapauksesta kirjoitetaan, poliisi ei ole
vielä saanut tutkimuksiaan valmiiksi, joten käytetään mieluummin kategorisoin-
tia *epäilty* kuin *tappaja*. Se on rikolliskategoriana lievempi luonnehdinta, mutta
kuitenkin rikosoikeudelliseen vastuuseen viittaava. Toisaalta samalla kun kerro-
taan *epäillystä* saatetaan käyttää ilmaisua *surmasi*. Tekijyys tulee tällöin esille
kuvatun toiminnan kautta. Suomalaisen rikosuutisten varsinaisia rikolliskatego-
risointeja ovat esimerkiksi ryöstäjät ja varkaat sekä (eko)terroristit (esim. IS
27.8.2000), myös ilmaisua *tappajaäiti* on käytetty, kun kyse oli ei suinkaan lapsen-
sa vaan miehensä tappaneesta naisesta (jolla oli lapsia) (IS 28.2.2000; myös IS
13.4.2000).

Peter Dahlgrenin (1987) mukaan yksilöllisten motiivien pohdinta rikosuutis-
sa on harvinaista. Ihmisten toiminnan syitä ei useinkaan mietitä (vrt. Arolainen
1998). Syitä kuitenkin saatetaan arvella tai olettaa rikostyyppilähtöisesti. Esimer-
kiksi varkauksien syyn ajatellaan olevan itsestään selvästi taloudellinen hyöty
(esim. Dahlgren 1987). Sen sijaan motiiveja tuotetaan jäsenyyuskategorioiden
avulla (Watson 1983). Motiivi voi olla luettavissa osallisten tai heidän toimintansa
kuvailun perusteella, vaikka sitä ei eksplisiittisesti ilmoiteta. Vaikka motiivi mur-
ha-itsemurhatapauksissa olisi ilmoitettukin, jonkun on täytynyt konstruoida se jä-
senyyuskategorioiden, toimintojen ja ominaisuuksien perusteella, sillä tekijä ei
motiivia ole enää kertomassa (itsemurhaviesti on kylläkin mahdollinen). Rikosu-
utisissa *mies–nainen–ero* -yhdistelmä tuottaa useimmiten motiiviksi mustasukkai-
suuden sekä murha-itsemurhissa että muissa henkirikoksissa. Tässä suhteessa esi-
merkkiuutinen on kiinnostava poikkeus, sillä sen pohjalta motiiviksi voidaan ym-
märtää stressi ja työttömyys.

Tekstistä löytyy myös logiikka, jonka pohjalta motiivi voidaan hahmottaa yhe-
teisenä. *Molemmat olivat työttömiä ja stressaantuneita* – tekijyys tai ehkä parem-
minkin uhrius näyttäytyy yhteisenä. Tämä logiikka lähenee mielikuvaa kollektiivi-
sesta itsemurhapäätöksestä, eli kahdesta ihmisestä, jotka ovat ajautuneet elä-
mässään umpikujaan. Katgoria *pari* vahvistaa assosiaatiota.

Miksi käytetään osallisia yhdistävää kategorisointia *pari*, vaikka yhtä lailla oli-
si ollut mahdollista käsitellä miestä ja naista eronneina? Osaselitys tähän on se,
että mies ja nainen olivat olleet yhdessä ravintolassa. Uutisen kirjoittaja olisi jou-
tunut selittämään osallisten käyttäytymistä enemmän, jos hän olisi käsitellyt hei-

tä eronneina kuin pariskuntana. Mies ja nainen, jotka ovat yhdessä ravintolassa, kategorisoidaan helposti pariskunnaksi, vaikka näin ei olisikaan (vrt. Stetson 1999, 82). "Katsojan maksiimin" mukaan ilmeisin on todennäköisintä (Sacks 1972b). Jos uutisen kirjoittaja olisi kertonut eronneesta pariskunnasta, hän olisi uutisessa joutunut selittämään, miksi he siitä huolimatta ovat yhdessä ravintolassa. On kulttuurisesti luontevampaa ja palstatilan kannalta taloudellisempaa väistää eronneiden kategoria.

Eron ohittaminen on kiinnostava piirre uutisessa. Mies ja nainen ovat lehti uutisesta päätellen istuneet sovinnollisesti yhdessä iltaansa ja lähteneet yhdessä ravintolasta. Uutisointi nimeää heidät edelleen pariskunnaksi. Miksi mies tappaa naisen? Tätä kysymystä tai vastausta siihen ei esitetä. Erimielisyyden (*perheriita*) tai mustasukkaisuuden mahdollisuutta ei tuoda esille. Ravintolakäyttäytymisen pohjalta "havaitaan" näiden kahden edelleen olevan pariskunta, eikä tätä harmonista yhteiseloa rikota oletuksella erimielisyyksistä.⁷ Ristiriita, joka syntyy *pariskunnan* yhteisen ja sovinnollisen ravintolahetken ja sitä seuraavan väkivallanteon välillä lienee kulttuurisesti helpompi ratkaista. Se, että pariskunta on rauhanomaisesti yhdessä ravintolassa ja seuraavassa hetkessä mies ampuu naisen ilman mitään sen kummempaa syytä, on jollain tavalla ymmärrettävämpää kuin se, että eronneet tai erimieliset nainen ja mies ovat yhdessä rauhanomaisesti ravintolassa. Jälkimmäisessä tapauksessa syytä väkivallanteolle olisi (tilastojen tai naisiin kohdistuvan väkivallan näkökulmasta) helpompi johtaa, mutta ehkä syytä tai motiivia ei pariskuntien kohdalla tarvitsekaan miettiä.

Toisenlaisia konstruktioita? Kuinka kyseistä uutista käsiteltiin muissa lehdisissä?⁸ Oliko eri jutuissa konstruoiduissa moraaleissa ja logiikoissa eroja?

Lapin Kansan kirjoittaja tasapainotteli kollektiivisen ja osapuolet erillisinä käsittelevän diskurssin välillä:

Pariskunta oli tuntenut toisensa reilun vuoden ajan, yhteen he olivat muuttaneet helmikuussa. Kumpikin oli työtön. Pitkäaikainen työttömyys oli aiheuttanut ahdistusta, miehen kohdalla se oli johtanut ajoittain liialliseen alkoholinkäyttöön ja riitoihin.

Ristiriitojen takia pariskunta muutti erilleen pari viikkoa sitten. Jostakin syystä he kuitenkin olivat lähteneet yhdessä ravintolaan kohtalokkaana iltana, jossa he eivät silminnäköjensä mukaan olleet riidelleet. (22.6.1998)

Ihmetys siitä, että eronneet ovat yhdessä ravintolassa tulee tässä katkelmassa eksplisiittisesti esille. Toisaalta mies ja nainen voidaan nähdä tekstin perusteella yksilöinä, jotka ovat reagoineet työttömyyteen eri tavoin. Nainen ei ollut käyttänyt alkoholia liiallisesti eikä riidellyt. Uutinen käsittelee myös aseiden hankintaa ja käyttöä:

Mies oli ottanut aiemmin luvatta järeäkaliperisen sotilaspistoolin ystävänsä asunnosta mukaan ravintolaan. Matkalla kotiin hiukan taaempaan kävellyt mies alkoi yht'äkkiä silmittömästi tulittaa naista. Tämä sai useita osumia ylävartaloon ja päähän saaden ilmeisesti surmansa välittömästi. Naiseen osui ainakin kolme kuolettavaa laukausta. (ma.)

Yhtäkkinen silmitön tulitus ja aseiden hankinta varastamalla korostavat teon rikosluonnetta ja väkivaltaisuutta. Myös tekijä näyttäytyy selvempänä. Katkelmassa käytetään aktiivimuotoisia verbejä, ja näin ollen lauseilla on subjekti. Lisäksi huomio: *Naiselta jäi 8-vuotias tytär* mahdollistaa uuden moraalisen näkökulman. Tappaja ei ole pelkästään tappanut *naista* vaan lisäksi riistänyt lapselta

äidin. Tämän voisi ajatella lisäävän hänen syyllisyyttään lukijoiden silmissä. Eri-tyistä painoa asialle ei tosin laiteta, "äidin riistämistä" ei sanota suoraan eikä sitä esimerkiksi kerrota otsikossa tai jutun alussa, vaan varsinaisen tapauskuvauksen viimeisessä lauseessa.

Otsikon ja jutun alun osallisia yhdistävät ja tekijyyden kadottavat esitystavat muistuttavat kuitenkin Aamulehden uutista – ja alun voidaan tulkita toimivan kehiksenä muulle sisällölle, ohjaavan uusien esille tulevien seikkojen tulkintaa (vrt. esim. Carter 1998, Wartiovaara 1991). Vasta Lapin Kansan sisäsivulla tapaus saa varsinaisesti oman, itsenäisen otsikkonsa, erillisenä muista juhannuksen rikoksista: *Traaginen ampumavälikohtaus vei avoparin hengen Rovaniemellä*.

Helsingin Sanomista (22.6.1998) motiiviksi voi lukea eroaikeet: *Avopari oli asunut yhdessä viime helmikuusta, mutta oli ilmeisesti eroamassa*. Yhteinen ravintolailta ei näyttäydy samalla tavalla ongelmallisena kuin muissa lehdissä. Käsitketykset siitä, milloin ja missä seurassa naisen on sopiva istua ravintolassa, eivät välttämättä ole enää kaikkien jakamia, tai samoja vaikkapa kaikkialla Suomessa. Iltaapäivälehdet eivät käsitelleet uutista ollenkaan. Tämän voi tulkita johtuvan tapauksen "tavallisuudesta", vähäisestä uutisarvosta.

Tapaus voitaisiin luokitella jopa murhaksi suunnitelmallisuutensa perusteella. Tekijähän oli varastanut aseensa ilmeisesti juuri tätä tarkoitusta varten. Tekijä kuitenkin luokitellaan uhriksi. Kaikkien tapauksesta rikosuutisia kirjoittaneiden toimittajien ei voi olettaa tietävän samoja yksityiskohtia. Osa jutuista on kirjoitettu sen perusteella, mitä poliisi on asiasta tiedottanut, ja toisissa (erityisesti paikallisessa valtalehdessä) on voitu käyttää myös muita lähteitä. Se, että mies oli ottanut pistoolin mukaan tapaamiseen, oli kuitenkin kaikkien pääteltävissä. Niissäkin uutisissa, joissa asevarkaus oli tiedossa, se ei täysin sulkenut pois tekijän uhrikategorisointia.

Kiinnostavaa uutisia verratessa on se, että mitä karsitummaksi juttu käy, sitä vahvemmaksi kollektiivisuus muuttuu. Yksityiskohtainen kuvaus tuottaa selkeämmän tekijyyden kuin oleelliseen pelkistäminen. Yleensä hän ajatellaan uutistiedonvälityksen toimivan niin, että tapahtumasarjasta poimitaan lyhyeen uutiseen oleellisin. Lyhyiden artikkelien voisi ajatella pohjaavan arki ajattelun kiteytymiin, logiikoihin ja moralisointeihin, jotka eivät vaadi selittämistä tai pohdintaa. Niiden konstruoinnin voisi nähdä jonkinlaisena arjen stereotypisointina. "Yleisempi", tärkeämpi ja "kovempi" uutinen olisi siis vain tulkinnoiltaan konventionaalisempi – ei sen "todempi" – kuin "erityisempi", tietystä näkökulmasta asiaa lähestyvä, vähemmän tärkeä ja "pehmeä" uutinen (vrt. Kunelius 1996).

Uutistekstin representaatio voidaan selittää epäjohdonmukaisuuksineenkin kulttuurisesti ymmärrettäväksi. Piirteet ja toiminnot, jotka katsotaan naiselle tai pariskunnalle sopivina, selittävät tekstistä välittyvää tapahtumasarjan jäsenyyttä. Kenen seurassa naisen on sopivaa olla ravintolassa ja kenen kanssa poistua? Vastaus tähän on seurustelukumppani tai av(i)opuoliso. Entä mikä voisi olla sopiva syy tämän pienistä koettelemuksista huolimatta edelleen yhtä pitävän kaksikon kuolemalle? Eräs vastaus voisi olla jaetun elämäntilanteen ahdistavuus.

Mies tappaa toisen miehen ja itsensä

Toiseksi esimerkiksi olen valinnut osallisten sukupuolen suhteen erilaisen tapauksen. Siinä mies tappaa toisen miehen ja sen jälkeen itsensä. Tapaus on edellistä harvinaisempi. Uutinen on edellisestä poiketen kiinnostanut myös iltaapäivälehtiä.

Iltalehden 14.8.2000 etusivulla otsikot kertovat: *Haulikkotappajaksi epäilty löytyi lopulta kuolleena suolta, RAAKA SURMA PARKKIPAIKALLA*. Sisäsivulla otsikoidaan: *Ampuja löytyi etsintöjen jälkeen kuolleena suolta, Raaka haulikkosurma lissä*.

Tekijyys on selkeä, tekijän uhriuteen ei ole viittauksia. Tapettu on uhri:

24-vuotias epäilty ampui uhriaan haulikolla tämän kotitalon edustalla. (...) Uhri oli menehtynyt välittömästi. – Ammuttu oli kaikin puolin fiksu ja ystävällinen naapuri. Hän oli työssä käyvä kunnan mies, kertoi samassa talossa asuva naapuri. Hänen mielestään ammutulla ei pitänyt olla mitään ongelmia kenenkään kanssa. Iiläinen nuori mies kertoo tuntevansa molemmat miehet, sekä ammutun että ampujaksi epäillyn. – Molemmat tunnettiin kaveripiireissä kunnan miehinä. (Iltalehti 14.4.2000)

Tekijyys on kadoksissa vain itsemurhan osalta, sen tekijä *löytyy kuolleena*. Edellisessä tapauksessa tapettuun naiseen ei kertaakaan viitattu sanalla *uhri* yksilöllisesti, vaan ainoastaan silloin, kun myös tekijästä kerrottiin uhrina. Varsinaisessa esimerkkitekstissä (Aamulehti) sanaa uhri ei käytetty; siinä kuitenkin väkivaltaisen toiminnan kohteena esiintyi useammin kollektiivi kuin tapettu.

Miestenvälisen tapauksen motiivia ei tiedetä, eikä sen suhteen esitetä edes arvailuja koko uutisessa. Ei ole olemassa selkeää kulttuurista logiikkaa, jolla automaattisesti kehitettäisiin motiivi tavallisiksikin nimettyjen nuorten miesten välillä tapahtuneelle henkirikokselle. Motiivit, jotka yleensä liitetään *nuoriin miehiin* ovat rikollinen tausta, joka tässä kielletään korostamalla sekä tekijän että uhrin tavallisuutta ja kunnollisuutta, tai alkoholi, jota ei tässä tapauksessa ollut nautittu.

Uhrina ja tekijänä ei myöskään suhteuteta toisiinsa. Luultavasti ilmaisu *tuttavat* olisi voinut sopia. Ainakin *ikätoverit* olisi käynyt, sillä he olivat lehtijutun mukaan molemmat 24-vuotiaita iiläisiä. Toisaalta Iita-Sanomissa 14.8.2001 kerrottiin tapetun olleen ”ehkä väärä mies”, eli tarkoitettu kohde olisikin ollut toinen, ja ehkä helpommin tekijään yhdistettävissä. Yhteisiä tuttuja tapetulla ja tappajalla ainakin on; yhtä jopa haastatellaan artikkelissa.

Vaikka onkin tavallista, että murha-itsemurha liittyy juuri läheissuhteisiin (esim. Carcach ja Grabovsky 1998; West 1965) tällaisia pohdintoja ei tämän tapauksen lehtikirjoittelussa harrasteta. Väitöskirja-aineistossani on tapaus, jossa mies tappaa toisen miehen ja itsensä ja syyksi ilmoitetaan mustasukkaisuus (24.8.1998 IS, AL, HS, Lapin Kansa). Tällöinkään ei homoseksuaalisuuden mahdollisuutta mainita.⁹ Toisentyypisistä pohdinnasta on taas hyvä esimerkki tapaus, jossa miespuolinen sairaanhoitaja tappaa naispuolisen kollegansa, poikansa ja itsensä (15.3.1999 IS, HS, AL). Tapausta käsittelevissä artikkeleissa mietitään mikä oli naisen ja miehen välinen suhde, ja katsotaan tarpeelliseksi sulkea pois intiimisuhteen mahdollisuus. Mutta kun kyseessä ovat saman sukupuolen edustajat, on mahdollista, että suhdetta ei tuoda julki, vaikka sellainen olisikin.¹⁰

Vaikka tekijyys on uutisessa selvä, tekijä konstruoidaan tavallisena, ”työssä-käyvänä kunnan miehenä”. Häntä ei kategorisoida poikkeavaksi tai rikolliseksi. Yllättävyys tekee uutisen kiinnostavaksi ja erilaiseksi. *Tavallisuus* ja *kunnollisuus* voitaisiin ajatella myös homoseksuaalisuuden kieltävinä ominaisuuksina, toisaalta sanavalinnat olisivat ehkä toiset, jos tämä olisi katsottu tarpeelliseksi. Teko ja tekijä erotetaan toisistaan: tekijää ei kuvailla tekoon sopivana kategoriatyypinä (Jayyusi 1984) mutta tappajaksi hän kuitenkin tekonsa kautta on muuttunut. Hän ei ole narkomaani, helvetin enkeli eikä muutenkaan kategorisoitavissa rikollistyyppiseksi. Selontekoja antavat osallisten naapurit ja tuttavat, joten tältäkin kannalta on ymmärrettävää, ettei puhuta poikkeavista vaan tavallisista. Läheisyys

ja tunteminen eivät yleensä liity rikollistyyppikategorisointeihin. Rikolliset ovat toisia ja toisaalla.

Uutisessa tulee esille se, että itsemurhista kertomista vältellään. Itsemurha on sana, jota harvoin käytetään, ennemmin sanotaan, että tappaja löytyi kuolleenä.¹¹ Syy tähän voi löytyä joko tekstin sisäisestä logiikasta tai tiedotuskäytäntöjen tasolta. Poliisi ei välttämättä ole kertonut, miten tappaja on kuollut tai on kieltänyt sen julkistamisen. On myös mahdollista, että lehdissä on noudatettu Julkisen Sanan Neuvoston ohjeita siitä, ettei itsemurhan tehneen nimeä saa julkistaa (nimi oli julkisuudessa siinä vaiheessa, kun tekijä oli *etsintäkuulutettu*). Tässä kulttuurissa elävillä, rikosuutisiin jo aiemmin tutustuneilla, on kuitenkin taito tulkita tapahtunut itsemurhaksi. Kiertely ennemminkin korostaa sitä, ettei asiaa saa sanoa ääneen, kuin millään tavalla suojelee kenenkään yksityisyyttä.

Erilaisia jäsenyyksiä miesten väliselle teolle? Useimpien muiden lehtien kertomukset tapauksesta ovat samantyyppisiä kuin edellä käsitellyn Iltalehden. Teot nähdään erillisinä, osalliset nähdään erillisinä ja painotus on henkirikoksella ennemmin kuin itsemurhalla. Tiedotuskäytäntöjen tasolla voidaan ajatella, että tähän vaikuttaisi se, että syytetty ehdittiin etsintäkuuluttaa ennen kuin hänet löydettiin kuolleenä. Poliisi oli kategorisoinut hänet *epäiltyinä* ja *etsintäkuulutettuna*.

Esimerkkiuutisesta ja muista lehdistä poikkeava uutinen löytyi Ilta-Sanomista (14.8.2000). Siinä kerrottiin ammutun olleen väärä mies. Etusivun otsikot julistavat: *Tappaja surmasi itsensä – ampui sitä ennen ehkä väärän miehen* ja sisäsivulla: *Taposta etsintäkuulutettu surmasi itsensä. Ampuiko surmaaja väärän miehen?* Tässä uutisessa mainitaan myös muista poiketen se, että mies oli tappanut itsensä. Tapahtumat saavat tässä uutisessa toisenlaisen logiikan: mies on tappanut itsensä, koska uhri oli väärä, ja siis viaton. Kyseessä on ainoa aineistoni rikosuutinen, josta voi lukea tekijän itsemurhan syyksi katumuksen sekä uhrin viattomuuden. Itsemurhan esilletuonti juuri tässä uutisessa on kiinnostavaa. Muissa tapahtumien logiikka liittyi toisen miehen tappoon, tässä *väärän* miehen tappamiseen. Itsemurha ei ole johdonmukainen seuraus edellisessä logiikassa: toisen miehen tappamiseen ei kuulu itsemurha vaan itsemurha tehdään hyvästä syystä, joksi yleensä käsitetään parisuhde. Tässä itsemurha kuitenkin tuntuu selittyvän. Vaikka teko on harvinainen, se voi sopia kulttuuriin käsityksiin paremmin kuin tilastollisesti tavanomainen. Ymmärrettävyyden lisäksi ja myös siitä johtuen ”väärä mies” muuttaa teon käsitteellistämistä. Kun muissa artikkeleissa korostuu teon rikosluonne, niin nyt erehdyksestä tulee sen sovittamisen kautta syyllisyyttä vähentävä seikka, ja itsemurhaisuus tuodaan selvemmin esille.

Ajatuskokeita tapausten kategorioilla

Käsittelem vielä varsinaista esimerkkiä eli Iltalehden artikkelia. Ajatuskokeena tämän tapauksen uutisointia voidaan verrata edelliseen pariskunnan murha-itsemurhaa käsittelevään artikkeliin (Aamulehti 22.6.1998) siten, että muotoillaan tapausten uutisoinneista toistensa kaltaiset.¹² Käytän siis pariskunta-tapausten logiikkaa järjestääkseni miesten välisen murha-itsemurhauutisen aineistoa – ja päinvastoin. Kahden miehen murha-itsemurhasta saadaan ”pariskuntautisen” logiikkaa käyttäen seuraavankaltainen jutun alku:

Mies ampui ystävänsä ja itsensä

Kaverusten elämä päättyi miehen ampumiin laukauksiin lissä.

Kategorisointi *ystävät* on samalla tavoin osallisia toisiinsa suhteuttava ja tilanetta tulkinnanvaraisesti jäsentävä kuin toisen esimerkin *pariskunta*.

Ensimmäinen esimerkkitapaus voisi olla miestenvälistä väkivaltaa kuvaavan uutisen logiikkaa noudattaen seuraavanlaisesti otsikoitu:

Pistoolitappaja löytyi kuolleena uhrinsa viereltä

RAAKA SURMA KADULLA

Ampuja löytyi kuolleena kadulta

Raaka pistoolisurma Rovaniemellä

Näissä uudelleen muokatuissa juttujen aluissa tulee esille toisen uutisen rauhanomainen ja levollinen ilmaisu, ja sitä vastaan väkivallan selkeä esille tuominen toisessa. *Kaverukset* ei tunnu sopivalta kategorialta käytettäväksi henkirikoksen tapahduttua. Voidaanko väkivallan tekijä kategorisoida uhrinsa kaveriksi? Näin kuitenkin saatetaan tehdä juopotteluyhteyksissä. Tai olisiko niin, että kategorialta puuttuisi selitysvaima tässä yhteydessä? Ainakaan sen sijoittaminen alkuun ei vaikuta asianmukaiselta – juoppoporukassakin sattuneet tapot kehystetään ja selitetään alkoholinkäytöllä, ei ryhmän välisillä suhteilla.¹³ *Pariskunta* taas samassa tilanteessa tekee tehtyä ymmärrettäväksi, sisältää jo itsessään motiivin sekä sopii jutun kehukseksi. Siksi sitä saatetaan käyttää, vaikka pari olisi eronnut.

Julkisen ja yksityisen raja ei niinkään riipu paikasta vaan osallisten kategorioista. Parisuhdeväkivalta ei ole niin selvästi katuväkivaltaa kuin miesten välinen väkivalta – vaikka se tapahtuisikin kadulla. Tapahtumapaikka korostuu ”raaka surma” versiossa, joka alun perin oli miestenvälistä väkivaltaa käsittelevä. Olisiko niin, että parisuhdeväkivallan (tai siksi tulkitun) ei katsottaisi kuuluvan julkisen alueelle silloinkaan, kun se tapahtuu siellä.

Alun perin sukupuolten välistä väkivaltaa kuvaavassa versiossa osalliset on suhteutettu toisiinsa. Kuvitteellisen otsikoinnin outoutta voisi tulkita siten, että kahden miehen välisen suhteen ei ajatella olevan oleellinen tekijä henkirikostapauksissa. Ihmissuhteiden ei ajatella liittyvän miesten välisiin nahinoinhin (muuten kuin naisten kautta). Miesten välinen henkirikos selittyy paremmin sen mukaan, mitä he tekevät toistensa kanssa kuin heidän ihmissuhteensa laadun ja lajin mukaan. *Kaverillekin* saattaa tulla riitaa viinapullosta. Miesten välistä suhdetta kuvaa usein ainoastaan heidän suhteensa henkirikoksen osapuolina – esimerkiksi tappaja ja uhri. Tämä suhde taas ei välttämättä näy miehen naiseen kohdistamaa väkivaltaa käsittelevissä representaatioissa.

Murha-itsemurha rikosuutisena

Vaikka keskityn analyysissäni tekstitason tulkintaan, en ole halunnut täysin sulkea pois lehtikontekstin osuutta. Esimerkkitapaukseni olivat erityyppisistä lehdistä; miehen ja naisen tapausta käsiteltiin vain päivälehdissä ja kahden miehen tapausta koskeva esimerkkini oli iltapäivälehdestä (juttua oli käsitelty myös päivälehdissä). Ero iltapäivälehden ja päivälehdien välillä liittyy usein esittämisen tapaan. Päivälehtien uutiset ovat lyhyitä, haastateltavia on vähän (usein poliisi tai joku asiantuntija), asiaa tarkastellaan ikään kuin vain välitettäisiin tosiasioita ja samalla luodaan vaikutelmaa asiallisuudesta. Iltapäivälehtien artikkelit taas ovat pitempiä, niissä saatetaan haastatella aivan tavallisia ihmisiä, haastateltavia on useampia ja juttuun tulee näin ollen myös heidän näkökulmiaan, lisäksi saatetaan korostaa sensaationomaisia piirteitä. Kerronta on ”subjektiivista” ja uutisten ajatellaan tyydyttävän ihmisten uteliaisuutta. (vrt. Kunelius 1996) Jossain

määrin päivälehtien tyyli voi jopa saada asiat näyttämään vähemmän väkivaltaiselta, sillä siihen liittyy sensaatiohakuisuuden välttely, ja samalla vältetään sensaatiota rakentavia sanoja, kuten *murha*, *raaka* tai *tappaja*. Näin näkyisi jossain määrin olevan myös esimerkkieni kohdalla.

Sensaationomaiset uutiset näyttäytyvät siis väkivaltaisempina. Mitä tavanomaisempi tapaus, sitä vähemmän väkivaltana tai sosiaalisena ongelmana se nähdään (vrt. Hall [1978]1987). Tällainen ilmiö voidaan jopa nähdä pysyvänä ja väistämättömänä (esim. Carter 1998). Naisiin kohdistuvassa väkivallassa seksuaalirikokset, erityisesti tuntemattoman tekemät julkisella paikalla, nousevat esiin rikosmassasta (esim. Soothill & Walby 1991, Carter 1998). Tämä luo vaikutelmaa, että naisten täytyy varoa väkivaltaa juuri yleisillä paikoilla (vrt. Koskela 1997). Toinen vaikutelma on se, että juuri tämän tyyppinen rikollisuus on uhka sekä naisille että yhteiskunnalle. Tavanomaiset tapaukset eivät niinkään horjuta yksimielisyyttä elämänarvoista (Hall [1978]1987) vaan ovat rutiininomaista taustaa mielenkiintoisemmille jutuille. Tavanomaisten ja erikoisten rikoksien välistä eroa kasvattaa myös se, miten paljon tilaa niille annetaan ja minkä tyyppisissä lehdissä ne tätä tilaa saavat. Koko kansa järkyttyy iltalehtien laajalti uutisoimista ja lööpittämistä rikoksista, ja näkee ”tavalliset” tätä taustaa vasten vieläkin tavallisempina. Poikkeuksellisissa rikoksissa etsitään mielipuolisia petoja (vrt. Soothill & Walby 1991) tai ainakin *haulikkotappajaksi epäiltyä* (IL 14.8.2000), kun taas tavallisissa ”traaginen ampumavälikohtaus” vie avoparin hengen (Lapin Kansa 22.6.1998).

Tekijyyden vähentäminen liittyy osittain siis kerronnan tyyliin. Vielä suurempi siirtymä pois tekijän vastuullisuudesta tehdään kun se tai osa siitä osoitetaan uhrille. Vastuu siirtyy, kun motiiviksi tuotetaan uhrin ”väärä” käytös tai motiivi nähdään yhteisenä, kuten ensimmäisessä esimerkissä on mahdollista. Kysymykseen, miten tapahtumat olisi voitu estää, löytyy tällöin vastaus: *uhrin* ei olisi pitänyt lähteä tappajansa mukaan, tai *heidän* olisi pitänyt osata ratkaista ongelmansa toisella tapaa. Tämä järkeily on kulttuurista, ei niinkään rikosuutisformaattiin liittyvää. Sitä tuotetaan sekä tavan- että sensaationomaisissa uutisissa.

Dahlgrenin (1987, 44-45) mukaan rikosuutisten ihmiskuvat jäävät ”paperifiguurien” tasolle. Motiiveja ja intentioita pohditaan lähinnä tekonimikkeen kautta. Eli kun tapahtuu varkaus syynä on rahanahneus, ja kun nainen tappaa rakastajansa vaimon syynä on intohimo jne. Haluan painottaa sitä, että pelkkä teko ei anna tarpeeksi vinkkejä motiivin löytämiseksi. Tässä artikkelissa käyttämässäni esimerkeissä tapahtumia ei luonnehdita sen perusteella, että niissä henkirikosta seuraa itsemurha. Tapahtumia luonnehtii toimintaa merkittävämmiin se, keinä osalliset jäsenetään – erityisesti suhteessa toisiinsa. Ei ole olemassa erityistä murha-itsemurhan motiivikonstruktiota, mutta on olemassa määrättyjen ihmisluokkien ja -suhteiden välisen väkivallan motiivikonstruktiota.

Murha-itsemurhat ja naisiin kohdistuva väkivalta

Olen pyrkinyt eksplikoimaan kahden tapauksen tekijyyttä, uhriutta ja motivaatiota koskevia järkeilyjä. Nämä arkiymmärrykset ovat käytössä laajemminkin. Kummassakin tapauksessa se, mitä kategorisointeja oli käytetty ja miten, liittyy osallisten sukupuoliin. Samaa sukupuolta edustavien osallisten kohdalla kollektiivinen jäsenitys näyttäisi olevan melkein pä mahdoton, kun taas eri sukupuolten edustajille se sopii paremmin kuin hyvin.

Naisiin kohdistuvan väkivallan virallista käsittelyä on usein kritisoitu tekijän näkökulman mukaiseksi.¹⁴ Esimerkiksi perheterapiaan osallistuvat naiset ovat kokeneet sen tukevan miehen tulkintoja väkivallasta ja vaientavan naisen tarinan

(Nousiainen 1998). Tekevätkö miesten naiseen kohdistamaa väkivaltaa liittyvät rikosuutiset saman? Usein näin on – ainakin murha-itsemurhauutisissa – mutta poikkeuksiakin löytyy. Eräässä Helsingin Sanomien uutisessa (HS 17.7.1998) käsiteltiin omaisten tyytymättömyyttä poliisin toimintaan heidän tyttärensä suojelussa ja poliisin pidättäytymistä tiedottamisesta. Kyseessä oli tapaus, jossa entinen avomies tappoi naisen ja itsensä. Vaikka tässäkin uutisessa parisuhdekollektiivikategorisointi oli jossain määrin esillä (lähinnä suorassa lainauksessa poliisilta) niin konteksti eli poliisilta apua hakeneen naisen omaisten kertomus sekä esille tuotu lakiesitys lähestymiskiellosta, korostivat teon rikosluonnetta. Sitä, että tekstissä korostettiin naisen tarvinneen lain ja poliisin tarjoamaa suojelua, pitäisin uhrin näkökulman mukaisena. Toisen tappaneen itsemurhan tekijän kategorisointi parisuhteen osapuoleksi ja uhriksi puolestaan kuulostaa olevan ennemminkin tekijän kuin tapetun kategorisoinnin kanssa yhtenevä.

Usein kuitenkin on niin, että pariskunta-kategorisointi yhdistyessään väkivaltaan selittää sen itsessään. Motiivia ei pohdita tai se tulee kuitatuksi parisuhteen miespuoliseen jäseneseen liitettyllä kategoriapiirteellä *mustasukkaisuus*. Näin oli myös edellä mainitussa Helsingin Sanomien uutisessa, poikkeavasta kehystyksestä huolimatta. Tämän artikkelin ”mies tappaa ex-avovaimonsa ja itsensä” -esimerkin osalta tämä oli myös selvää; ihmettely kohdistui ennemminkin yhteiseen ravintolailtaan kuin miehen motiiviin.

Vertailemissani artikkeleissa tappaminen ja itsemurha jäsenettiin yhdeksi loogiseksi kokonaisuudeksi, kun osalliset olivat mies ja nainen. (Myös Ilta-Sanomien ”väärä mies” -jutussa oli merkkejä tapahtumasarjan yhtenäisyydestä.) Usein mies - nainen -tapauksissa tapahtumasarja myös nimetään kokonaisuudeksi, kuten ”perhetragedia”. Miesten välinen teko jäsenettiin niin, että osalliset olivat erillisiä, ja teot kategorisoitiin erillisinä. Väkivalta näyttäytyykin vähemmän tai enemmän rikollisena tai ymmärrettävänä sen mukaan kuinka osalliset kategorisoidaan. Perheen ja heteroseksuaalisen suhteen korostaminen tuottaa väkivallasta vähemmän rikollista kuin yksilöistä puhuminen. Kun nainen on tyypillisesti väkivallan uhri intiimisuhteissa ja mies julkisen alueella, naiset yleensä ottaen näyttäytyvät vähemmän oikeussubjekteina ja enemmän perheensä tai parisuhteensa (funktionaalisina tai dysfunktionaalisina) osina kuin miehet.

Myös se, miten viattomana tapettu näiden periaatteiden mukaan näyttäytyi, saattaa vaikuttaa esimerkkiuutisten logiikoihin. Nainen, joka lähtee tappajansa kanssa ravintolaan ja vielä hänen kanssaan yhdessä ravintolasta, ei ole onnistunut kontrollitehtävässään, eikä näin ollen myöskään ole ns. viaton uhri. Toisessa esimerkkitapauksessa taas tapetun osalta korostetaan sitä, että tämä oli *tavallinen*, ei aggressiivinen, eikä rikollistäustainen. Hän siis täyttää viattoman miesuhriin kriteerit – vielä paremmin tosin kategorisoituna *vääräksi mieheksi*.

On kuitenkin tärkeää pitää mielessä, että moraalisia järjestyksiä, käsityksiä oikeuksista ja velvollisuuksista, ei ole yksi vaan useampia. Uutisia voidaan kehystää eri näkökulmista. Uusia näkökulmia nousee esille myös vaikkapa naiseen kohdistuvalle väkivaltaa koskevasta keskustelusta. Myös lähestymiskiellolla on juurensa tässä keskustelussa. Kuitenkin vasta näkökulman virallistuminen, objektivoituminen tekee siitä erityisen ”toden mukaisen”.

Olen tässä artikkelissa kiinnittänyt erityisesti huomiota rikosuutisten sukupuolittuneisuuteen. Sukupuoli on osa sitä konventionaalista arkijärkeä, joka ohjaa toimittajia heidän konstruoidessaan rutiiniuutista. Sukupuoleen liitettävät ennakkokäsitykset tulevat näkyville vain kun ollaan tietoisia omasta näkökulmasta, eikä oteta sitä annettuna.

Viitteet

- 1 Ihmisellä voidaan ajatella olevan taipumus rakentaa jonkinlainen logiikka havaitsemansa ja arkijärjen pohjalta tietämänsä perusteella jopa satunnaisista ja ristiriitaisista havainnoista (vrt. Garfinkel 1967). Esimerkiksi kausaliteettia saatetaan rakentaa asioiden välille, joilla ei ole toistensa kanssa mitään tekemistä, mutta joilla on tietynkaltainen ajallinen yhteys.
- 2 Uutisoidut tapaukset vuoden 1998 alusta alkaen vuoden 2000 loppuun: mies tappaa naisen, johon hänellä on tai on ollut intiimisuhte N=10, mies tappaa toisen miehen ja itsensä N=2, mies tappaa vanhempansa ja itsensä N=2, mies tappaa lapsensa ja itsensä N=2, mies tappaa poikansa ja naisen johon hänellä ei tiedetä olleen suhdetta N=1. Aineistoa olen kerännyt Aamulehdestä, Helsingin Sanomista, molemmista iltapäivälehdistä ja tapahtumapaikkojen valtal lehdistä.
- 3 Tapaus on mielenkiintoinen myös sen vuoksi, että siitä sai alkunsa käsite "naisiin kohdistuva väkivalta" ja miesten liikehdintä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan: White Ribbon -kampanja.
- 4 Eglin ja Hester (1999) tulkitsevat lehtikirjoittelun ja kommentaarien jakautuneen kahteen leiriin, feministisiin, jotka tulkitsevat teon naisvihamielisenä ja ei-feministisiin, jotka tulkitsevat teon mieluolisena, ja feministisen kirjoittelun uhrien hyväksikäyttönä oman asian ajamisessa ja uhrien omaisten loukkaamisena. Kirjoittajat katsoivat kirjoittelun syventäneen feministisen ja ei-feministisen ajattelun rintamalinjoja. Carter (1998) katsoo, että myös feministinen naisiin kohdistuvan väkivallan tavallisten miesten tekemäksi mieltäminen saattaa johtaa ongelmiin. Tavallisuus kun tekee teoista rutiinijuttuja ja ne saatetaan nähdä väistämättömänä jokapäiväiseen elämään kuuluvina.
- 5 Takahashin ja Bergerin (1996) mukaan myös Yhdysvalloissa ja Australiassa yleisin murha-itsemurhatyyppi on se, että mies tappaa naisen, johon hänellä on tai on ollut sukupuoliyhteys. Isoväestössä ja Japanissa heidän mukaansa yleisin luokka olisi, että äiti tappaa lapsensa ja itsensä.
- 6 Kategorisointeihin liittyy myös se, miksi rotu vaikuttaa uutisen kiinnostavuuteen. Kun rikoksia pidetään tyypillisesti mustien ongelmina, julkisella paikalla raiskattu ja tapettu alaikäinen musta tyttö ei väistämättä ylitä uutiskynnystä. (vrt. Mayers 1997).
- 7 Samaan tapaan kuin ero ja siihen liittyvä problematiikka häviytetään tässä, voidaan häviyttää riidan osapuolten toimintojen yksilölliset syyt ja seuraukset, kun erimielisyydet parisuhteessa leimataan *perheriidoksi*. Riitojen syyt ja sisällöt kadottavat merkityksensä ja hyvinkin erilaiset tilanteet voidaan nimetä samoiksi. Perheriidaksi voidaan jäsentää yhtä lailla naisen halu vieraila sukulaistensa luona ja sen väkivaltainen estäminen miehen taholta (Vrt. Dobash & Dobash 1998) tai tilanne, jossa molemmat käyttävät väkivaltaa.
- 8 Tarkasteluni kohteena ovat Aamulehti, Helsingin Sanomat, Iltalehti ja Iltta-Sanomien sekä tapahtumapaikkakunnan valtalehti.
- 9 Samankaltainen "suhteettomuus" tulee esille myös toisessa aineistoni mies tappaa miehen ja itsensä -tapauksessa (Aamulehti, Helsingin Sanomat, Iltta-Sanomien ja Lapin Kansan 24.8.1998). Kaikissa kyseistä tapahtumaa koskeissa uutisissa mainitaan syyksi mustasukkaisuus, mutta ei sitä onko kyseessä mustasukkaisuus jostakin kolmannelta osapuolelta vai miesten väliseen suhteeseen liittyvä tuntemus.
- 10 JSN:n ohjeita siitä, että ei kirjoitettaisi kenenkään seksuaalisesta suuntautumisesta halventavasti, saatetaan tulkita siten, ettei ketään "leimata" homoseksuaaliksi.
- 11 Kiinnostavaa on se, että useimmissa murha-itsemurhauutisissa kerrotaan suoraan, että tekijä on tappanut myös itsensä. Tässä uutisessa kierrellään asiaa tavallista enemmän. Myöskään tapauksissa, joissa auto ajautuu rekan eteen tuntemattomasta syystä, ei itsemurhaepäily yleistä voi lukea kuin rivien välistä. Kuitenkin esim. Rahtarit ry on huolestunut asian yleisyydestä. (Aamulehti 14.12.1998) Sanaa *laajennettu itsemurha* käyttävät poliisit, mutta harvoin. Tässä uutisessa ilmaisu on sijoitettu poliisin kommenttiin.
- 12 Vrt. Fiske käyttämä kommutaatiotesti: vaihdetaan yksi merkitysjärjestelmässä olevista yksiköistä toiseen ja tarkastellaan, muuttaako tämä kokonaisuuden merkitystä (Fiske 1992, 144).
- 13 Erikoista on, ettei näissä uutisissa ravintolaillan aikana käytetyllä alkoholilla ajatella olevan osuutta asiaan. Eräässä jutussa vain viitattiin miehelle olleen masennuksensa vuoksi taipumusta käyttää liikaa alkoholia ja riidellä. Missään uutisessa ei sanota "alkoholilla oli osuutta tapahtumiin".
- 14 Montrealin massamurhaajalla, Marc Lepinellä, oli myös oma ajatuksensa moraalista: naiset eivät saa osallistua miehille aloille (Eglin & Hester 1999). Onko mahdollista, että lehdet toistavat ja vahvistavat tekijän moraalin? Esimerkiksi prostituutujen murhissa tämä tulkinta on lähellä; huolestutetaan vasta kun murhaaja alkaa tappaa *viattomia* naisia (esim. Bland 1992). Tai oikeammin – lehdistö olisi ymmärtänyt prostituutujen tappamisen moraalin, muttei ymmärtänyt viattomien naisten tappamista.

Kirjallisuus:

- Arolainen, Teuvo (1998)
Rötös mediassa. Talousrikosten käsittely suomalaisissa tiedotusvälineissä. Tutkivan journalismin yhdistys. Teoksessa Alvesalo, Anne (toim.): Kirjoituksia talousrikollisuudesta I. Poliisiammattikorkeakoulun julkaisusarja 2/98. Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Byerly, Carolyn M. (1999)
News, Feminism and the Dialectics of Gender Relations. Teoksessa Mayers, Marian (ed.): Mediated Women. Representations in Popular Culture. New Jersey: Hampton, 383-404.
- Bland, Lucy (1992)
The Case of the Yorkshire Ripper: Mad, Bad, Beast or Male. Teoksessa Radford, Jill & Diana E.H. Russell (eds.): Femicide. the Politics of Woman Killing. Buckingham: Open University Press.
- Carcach, Carlos & P.N. Grabosky (1998)
Murder-Suicide in Australia. Trends & Issues in Crime and Criminal Justice. Australian Institute of Criminology, March 1998.
- Carter, Cynthia (1998)
When the 'Extraordinary' Becomes 'Ordinary'. Everyday News of Sexual Violence. Teoksessa Carter, Cynthia, Gil Branston & Stuart Allan (eds.): News, Gender and Power. London: Routledge.
- Dahlgren Peter (1987)
Pressens bild av brottsligheten. Tukholma: Allmänna Förlaget.
- Dobash, Rebecca Emerson & Russell P. Dobash (1998)
Violent Men and Violent Contexts. Teoksessa Dobash, Rebecca Emerson & Russell P. Dobash (eds.): Rethinking Violence Against Women. Thousand Oaks: Sage.
- Edwards, Derek (1991)
Categories are for Talking. On the Cognitive and Discursive Bases of Categorization. Theory & Psychology, 1:4, 515-542.
- Eglin, Peter & Stephen Hester (1999a)
Moral Order and Montreal Massacre: A Story of Membership Categorization Analysis. Teoksessa Paul L. Jalbert (ed.): Media Studies: Ethnomethodological Approaches. Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis; no. 5. Lanham: University Press of America.
- Eglin, Peter & Stephen Hester (1999b)
"You're All a Bunch of Feminists": Categorization and the Politics of Terror in the Montreal Massacre. Human Studies 22:2-4.
- Forsberg, Hannele, Aino Ritala-Koskinen, Helmi Järviluoma & Irene Roivanen (1991)
MCD-analysillä moraalisen järjestyksen lähteille? Teoksessa Forsberg ym. (toim.): Sosiaalisia käytäntöjä tutkimassa: katkelmia empiirisen tutkimuksenteon vaiheista. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Fiske, John (1992)
Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen. Tampere: Vastapaino.
- Garfinkel, Harold (1967)
Studies in Ethnomethodology. Cambridge: Polity Press.
- Hall, Stuart ([1978]1987)
Policing the Crisis. Mugging, the State, and Law and Order. Basingstoke: Macmillan.
- Jayyusi, Lena (1991)
The Equivocal Text and the Objective World: An Ethnomethodological Analysis of a News Report. The Australian Journal of Media and Culture: Media/Discourse, Alec McHoul (ed.), 5:1. (<http://kali.murdoch.edu.au/~continuum/5.1/Jayyusi.html>)
- Jayyusi, Lena (1984)
Categorization and Moral Order. Boston, London, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Järviluoma, Helmi & Irene Roivanen (1997)
Jäsenkategorisoinnin analyysi kulttuurisena metodina. Sosiologia 34:1, 15-25.
- Koskela, Hille (1997)
"Bold Walk and Breakings": Women's Spatial Confidence versus Fear of Violence. Gender, Place & Culture: Journal of Feminist Geography 4:3, 301-321.
- Kunelius, Risto (1996)
The News, Textually Speaking. Tampere: University of Tampere.
- Lehtonen, Anja & Sirkka Perttu (1999)
Naisiin kohdistuva väkivalta. Helsinki: Kirjayhtymä. (+ Akuutti).
- Liukkonen, Marjo (1994)
Miksi Mirja murhattiin? Intohimorikoksen dynamiikka. Teoksessa Heinämaa, Sara & Sari Näre (toim.): Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Tampere: Gaudeamus.
- Lorenzi-Cioldi, Fabio (1993)
They All Look Alike, But So Do We... Sometimes: Perceptions of In-group and Out-group Homogeneity as a Function of Sex and Context. British Journal of Social Psychology 32, 111-124.
- Meyers, Marian (1997)
News Coverage of Violence Against Women. Engenderin Blame. Thousand Oaks: Sage.
- McGarty, Craig & John C Turner (1992)
The Effects of Categorization on Social Judgement. British Journal of Social Psychology 31, 253-268.
- Nousiainen, Virve (1998)
Perheväkivalta perheterapiassa. Teoksessa Pirkko Kiviajo (toim.): Puheenvuoroja naisiin kohdistuvasta väkivalta. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, tasa-arvojulkaisuja 3/1998, Sosiaali- ja terveysministeriö.

- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (1998)
Onko naisten turvallisuus naisten oma asia? Teoksessa Teoksessa Pirkko Kiviäjo (toim.): Puheenvuoroja naisiin kohdistuvasta väkivallasta. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, tasa-arvojulkaissuja 3/1998. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Partanen, Terhi (1998)
"En määhä halua olla väkivaltan kellekkään, jos mua ei pakoteta siihen." Oikeuttamiskurssit väkivaltaisten miesten puheissa. Jyväskylän yliopisto: Psykologian pro gradu -tutkielma.
- Pritchard, David & Karen D. Hughes (1997)
Patterns of Deviance in Crime News. *Journal of Communication* 47:3, 49-67.
- Potter, Jonathan & Margaret Wetherell (1987)
Discourse and Social Psychology. *Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Pälli, Pekka (1999)
"Kyllä niilläkin joku paikka pitää olla missä asua mutta..." Rasismi suomalaisnuorten ulkomaalais- ja pakolaistuissa. *Sociologia* 36:3, 205-218.
- Radford, Jill (1992)
Introduction. Teoksessa Radford, Jill & Diana E.H. Russell (eds.): *Femicide. The Politics of Woman Killing*. Buckingham: Open University Press.
- Ritala-Koskinen, Aino (1993)
Onko uuserheestä perheeksi?: Tutkimus uuserheen kulttuurisesta kuvasta suomalaisten naisten- ja perhelehtien konstruoimana. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ronkainen, Suvi (1999)
Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä. Teoksessa Sari Näre (toim.): *Tunteiden sosiologiaa, I elämyksiä ja läheisyyttä*. Helsinki: SKS.
- Sacks, Harvey (1972a)
An Initial Investigation of the Usability of Conversational Data for Doing Sociology. Teoksessa Sudnow, David N. (ed.): *Studies in Social Interaction*. New York: Free Press.
- Sacks, Harvey (1972b)
On the Analysability of Stories by Children. Teoksessa Gumperz, John J. & Dell Hymes (eds.): *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Silverman, David (1993)
Interpreting Qualitative Data. *Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. Lontoo: Sage.
- Soothill, Keith & Sylvia Walby (1991)
Sex Crime in the News. Lontoo: Routledge.
- Takahashi, Yoshimoto & Douglas Berger (1996)
Cultural Dynamics and the Unconscious in Suicide in Japan. Teoksessa Leenaars A. & D. Lester (eds.): *Suicide and the Unconscious*. Northvale: Jason Aronson.
- Wartiovaara, Katarina (1991)
Uutinenko neutraali? Lingvistinen analyysi Tupolev-uutisten ideologisista rakenteista. Teoksessa Holli, Anne Maria & Katarina Wartiovaara (toim.): *Kortti puhuu: selvityksiä Tupolev-keskustelusta lehdistössä*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Watson, D. R. (1983)
Presentation of Victim and Motive in Discourse. *Victimology* 8:1/2, 31-52.
- West, D. J. (1965)
Murder Followed by Suicide. An Inquiry Carried out for The Institute of Criminology Cambridge. London: Heineman.
- Wilson, Margo & Martin Daly (1992)
Till Death Us Do Part. Teoksessa Radford, Jill & Diana E.H. Russell (eds.): *Femicide The Politics of Woman Killing*. Buckingham: Open University Press.
- Wilson, Margo & Martin Daly (1998)
Lethal and Nonlethal Violence Against Wives and the Evolutionary Psychology of Male Sexual Proprietariness. Teoksessa Dobash, Rebecca Emerson & Russell P. Dobash (eds.): *Rethinking Violence Against Women*. Thousand Oaks: Sage.